

*Л. Г. Бордюгов, заступник директора з наукової роботи Донецького НДІСЕ, кандидат юридичних наук,
В. К. Костенко, завідувач кафедри природоохоронної діяльності Донецького національного технічного університету, доктор технічних наук, професор,
Є. Ю. Білогурова, молодший науковий співробітник Донецького НДІСЕ*

ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО РОЗРОБЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ СУДОВОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Становлення екології як відносно самостійної галузі знань привело до виявлення механізмів руйнування оточуючого середовища. Антропогенна складова процесів, які призводять до погіршення умов життя і праці людей, становить основу специфічних правопорушень проти стану довкілля. Для протидії деградації біосфери створені відповідні міжнародні й державні угоди і закони, технологічні регламенти та ін. Динаміка утворення такого роду актів свідчить про зростання екологічної небезпеки як у планетарному масштабі, так і в окремих регіонах, наприклад у Донбасі. Кримінальна відповідальність за екологічні злочини є вагомим чинником, стимулюючим профілактику деградації біосистем, а також припинення протиправних дій. Поряд з посиленням і ускладненням антропогенної діяльності, наростанням кількості та різноманіття законодавчих актів, зростає коло та складність питань, які слід вирішувати слідчим органам і судам. У зв'язку з цим, виникла об'єктивна необхідність розвитку в Україні судової екологічної експертизи (СЕЕ).

Більшість видів судових експертиз також виникли як реакція на ускладнення в процесі слідства й розгляду су-

дових справ щодо специфічних злочинних дій (порушень законодавства). Формування експертних методів і методик проходило на базі фундаментальних наук, таких як філософія, математика, фізика, механіка, хімія, геологія, біологія та деяких інших. Чітко можна прослідити історичний шлях становлення окремих напрямків судових експертиз. Характерною рисою такого розвитку є відсутність у певному періоді чіткої науково обґрунтованої класифікації судових експертиз за родами та видами. У повній мірі це відноситься до сучасного стану СЕЕ в Україні.

Екологія є відносно молодого галуззю пізнання, її основні закони і поняття були сформульовані наприкінці ХІХ – середині ХХ ст. Крім поіменованих наук, становленню екології сприяли розвиток метеорології, гідрології, агрономії, досліджень космосу, економічних і політичних галузей знань тощо. Інтенсивний розвиток вчення про біосферу продовжується й досі. На даний час у світі відсутні навчальні заклади й учбові дисципліни з підготовки фахівців з питань судової екологічної експертизи. До вирішення її специфічних питань залучають спеціалістів із згаданих наукових галузей. Це також ускладнює як вирішення судових проблем, так і вдосконалення ситуації з екологічною безпекою в країні.

Таким чином, можна констатувати, що у даний час триває становлення екології, як науки, формування природоохоронного законодавства і, як наслідок, завдань СЕЕ, а тому питання розроблення відповідної її класифікації є досить актуальним.

Жодну особу, чи то фізичну, чи юридичну, неможливо розглядати у відриві від оточуючого середовища. У Донецькому НДІСЕ при розробленні перспективної класифікації СЕЕ запропоновано її види розподілити відповідно складовим оточуючого фізичну або юридичну особу природного середовища, тобто проводити експертні дослідження: літосфери, гідросфери; атмосфери; біоти; фізичних полів; техносфери і ноосфери (рис. 1).

Атмосфера – це газова оболонка, гідросфера – водні ресурси, літосфера – мінеральна та ґрунтова поверхня планети, які на конкретній території мають свій склад і динаміку змін, як кліматичних, так і техногенних.

Біота – сукупність клітинних форм існування матерії, яка поділена на рослини і живі істоти. Техносфера – це об'єкти побудованої людиною інфраструктури: споруди, будинки, залізничні й автомобільні шляхи, системи енергопостачання (трубопроводи, мережі електричного постачання), полігони для поховання відходів тощо. До ноосфери, у вузькому розумінні, слід віднести об'єкти свідомості й інформатики, які притаманні об'єкту експертизи.

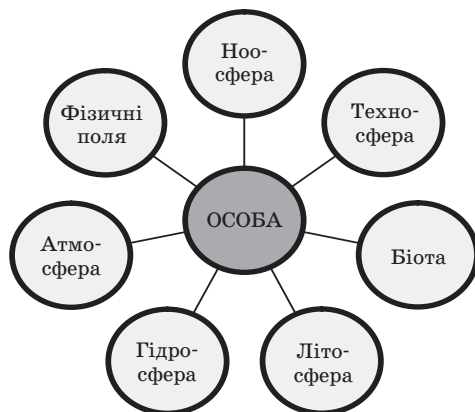

Рис.1. Складові частини довкілля, що оточують особу

Кордони, що розмежовують складові довкілля, досить умовні. Важко, наприклад, розділити гідросферу та літосферу, тому що волога просочується до ґрунтів і гірських порід, й, навпаки, завислі речовини та плаваючі на поверхні тіла, наприклад пемза, є складовими частками літосфери. Фізичні поля, та ж сама гравітація або радіація, пронизують усі матеріальні об'єкти. Тому доцільніше було б розподілити види СЕЕ на експертизи матеріальних об'єктів (таких що мають масу спокою), фізичних полів (температура,

радіація, магнітне, електричне випромінювання, тиск та ін.), біоценозу, об'єктів свідомості й інформатики.

До матеріальних слід віднести об'єкти та процеси літосфери, гідросфери, атмосфери. біоти і техносфери. Фізичні поля, як було сказано раніше, це явища матеріального світу, які чинять вплив на предмети, але не мають маси спокою. До їх числа відносять гравітацію, температуру, магнітне та електричне поля, різні види випромінювання (електромагнітне у широкому спектрі: світло, УФ та ІЧ-промені, космічні промені) та деякі інші. Біоценоз доцільно розглядати як сукупність флори й фауни.

У людському суспільстві об'єкти свідомості й інформатики мають найважливішу роль, вони є першопричиною та джерелом усіх подій матеріального світу. Тому при вирішенні судових проблем вони мають найважливіший сенс. У широкому розумінні до свідомих чинників відносять продукти розумової діяльності людини, такі як створені цивілізацією знання: наукові, релігійні, політичні та ін. Для певних територій або підприємств, то це насамперед сукупність законів, нормативних документів, розпоряджень, агентурних зведень, матеріалів розслідувань тощо.

Як об'єкти інформатики слід розглядати, у першу чергу, не матеріальні речі, такі як паперові, фотографічні, електронні чи іншого типу носії інформації, а їх зміст, тобто відомості, які вони містять. При цьому треба враховувати ієрархію нормативних документів і відповідність нижче «розташованих» актів вимогам нормативів більш високого рівня (рис. 2).

До об'єктів свідомості слід віднести також інформаційні технології, а саме: способи і канали надання інформації, їх надійність, види носіїв, терміни документообігу, наявність зворотного зв'язку тощо. Це дозволяє оцінити ефективність системи управління станом довкілля при функціонуванні об'єкта експертизи. Як правило, порушення екологічного законодавства призводить до деформації довкілля на певній території (акваторії), на якій

сформувалась біосистема або біогеоценоз. На цій території існують конкретні кліматична та біотична обстановки, антропогенна діяльність.

Рис.2. Ієрархія джерел інформації, що віднесені до об'єктів свідомості при проведенні судової експертизи

Таким чином, як слідчі дії, так і експертні дослідження в разі масштабної екологічної аварії будуть спрямовані саме на розкриття обставин і наслідків порушення рівноваги в біосистемі, що існувала до події. У першому наближенні за родами експертизу можна розподілити на дослідження стану саме аварійної території, її біоценозу, системи управління територією та діючих на ній технологічних об'єктів (рис. 3).

У свою чергу, роди експертизи слід диференціювати за видами, що дозволить полегшити дослідження. Так, доцільно провести вивчення зразків, що відносять до літо-, гідро-, атмосфери, фізичних полів і техносфери в межах означеної території. Подібні роботи слід провести зі зразками флори і фауни. Найважливішою є інформація про системи технології та управління на аварійному об'єкті, де дослідженню підлягають технологічні процеси, стан обладнання, дії органів управління, стан документації та ін.

Таким чином, нами запропоновано суттєво новий підхід до створення класифікації судової екологічної експер-

тизи та розроблено відповідну схему розподілу її на роди та види. Це, за нашою думкою, дає змогу якісно поліпшити ведення слідства та судових дій у справах про екологічні правопорушення.

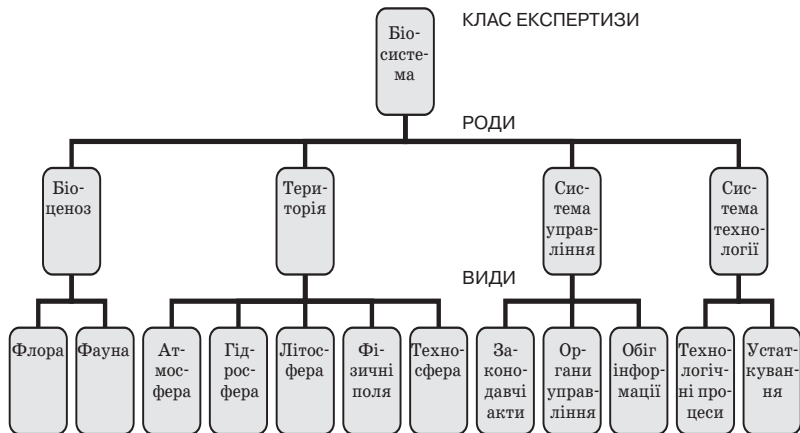

Рис. 3. Запропоновані рівні класифікації СЕЕ у межах біосистеми з урахуванням антропогенного впливу

Крім того, такий підхід і використання розглянутої схеми досліджень відкриває шляхи до ранньої діагностики та активної профілактики такого роду злочинів органами екологічної прокуратури, Держгорпромнагляду, Мінекобезпеки та ін.